

Mária-enciklopédia, 1950, Kalocsa

**Szűz Mária tiszteletének forrásai
az újkori Kalocsai Főegyházmegyében**

Könyvbemutató előadás Kalocsán

Országos Könyvtári Napok,

Tomori Pál Városi Könyvtár, 2017. október 6.

Lakatos Andor levéltárvezető, *Lakatos Adél* levéltáros,
Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

A háttérben: *Szűz Mária megkoronázása*

Kontuly Béla freskójának részlete,

Baja, Szent Antal (ferences) templom, 1950

Témafelvetés, bevezető

- Októberben, a rózsafüzér imádságok hónapjában emlékezünk meg a **Mária-tisztelet szerepéről és változásairól** a kalocsai egyházmegye életében
- **Fő kérdésünk:** Hogyan született, miért készült, miért érdekes ez a könyv?
- A **Mária-tisztelet „aktualitása”** 1950-ben és manapság
- **A tartalom ismertetése, megjegyzések** a könyv címe kapcsán
- **Kéziratok és szerzők sorsáról**
- **Feldolgozási módszerek, dilemmák, kutatási lehetőségek**
- **Kalocsai aktualitások, helyi témák**

A Mária-tisztelet „aktualitása” 1950-ben

- 1950-ben: szeplőtelen fogantatás (1854) és mennybevétel (1950) dogmatizálásával, 1400 évvel az efezusi zsinat után, a „csúcson”
- 1947-48-as Boldogasszony-év eseményei, Nemzeti Mária-kongresszus Bp. 1947. okt. 4-7, Baján: 70-80 ezer résztvevő, 1948. jún. 12-13. zarándoklatok intenzitása
- 1950-ben: nemzetközi Mária-enciklopédia mozgalom, de elsodorták a politikai változások
- 65 év múltán figyelemre méltó gazdagsággal, az újkori (török idők utáni) folyamatok összegzésével szembesülünk a forrásokban

Megjegyzések a könyv címe kapcsán, tartalom

- **Mária-enciklopédia:** 1950-ben a Nemzetközi Mária Központ (Róma) kezdeményezése volt az adatgyűjtés. A közlés akkor megghiúsult, de az „enciklopédia” jelzöt a 65 évvel későbbi összefoglalásnál is vállaltuk
- **Kalocsa:** a Kalocsai Főegyházmegye területére vonatkozó adatokat találunk a könyvben
- **1950:** az adatgyűjtés 1950-51-ben zajlott, az intézményes üldöztetés-megtörés és a példátlanul gazdag életerő párhuzamos jelenléte különleges. A feldolgozás 2015-16-ban történt
- **Forráskiadvány, adattár:** 65 éves, eredeti szövegek közlése, rendszerezve, további kutatásokhoz közzétéve, egyháztörténeti, néprajzi, művészettörténeti stb. vonatkozásokkal

Kéziratok és szerzők sorsáról – Gyetvai Péter

- 1950-51: két kézirat marad fiókban Kalocsán, az egyházmegye sematizmusa és a Mária-enciklopédia anyaga, a fiókokat a Gröss érsek koncepciós perének letartóztatási hulláma „zárta” 1951. május 18-án
- A sematizmus szerkesztője és irodaigazgatóként a Mária-enciklopédia adatgyűjtés felelőse dr. Gyetvai Péter
- Gyetvai történész-jogász érdeklődése, precizitása jellemzi az anyagot
- Alázatos életút, hivatástudattal, szorgalommal, küldetéssel

Gyetvai Péter

(Péterréve, 1912. máj. 26.
– Kalocsa, 1988. júl. 15.)

- Gimnázium Kalocsán, a jezsuitáknál, teológia a Központi Szemináriumban, Budapesten, 1939-ben teológiai doktorátus
- Kalocsai, aulai szolgálata-karrierje még 1940-ben kezdődött, szentszéki jegyző, levéltáros, szertartó, 1944-től érseki titkár, főtanfelügyelő, 1950-től irodaigazgató
- 1951-1956: börtönben, a Grössz-per egyik elítéltjeként (politikai megbízhatatlanság)
- 1957-1973: egyházmegyei általános gondnok, 1973-tól a Kalocsai Papi Otthon igazgatója, valójában „parkoló-pályán”
- Hivatalnokból tudós lett, példátlan szorgalommal dolgozott

Gyetvai Péter

(Péterréve, 1912. máj. 26.)

– Kalocsa, 1988. júl. 15.)

Rövid ismertető a könyv tartalmáról

- **Bevezető:** a közölt források ismertetője, létrejötté, *hogyan használjuk a könyvet?*
- **Forrásközlés, adattár:** *az egyházmegyei sematizmusok adatai* (egyházszervezet, templomok, misézési helyek, titulusok, kegyurak, egyesületek, szerzetesek, lakosság vallási megoszlása, nyelvhasználat) *és a Mária-enciklopédiához küldött jelentések szövegei* (Máriához kapcsolódó templomok, kápolnák, képek, szobrok, írások, énekek, szokások, ájtatosságok, búcsújárások)
- **Segédletek:** Mária-naptár, művészettörténeti áttekintés, képjegyzék, Mária-bibliográfia, mutatók

Módszerek, dilemmák, kutatási lehetőségek

- **Országos körkép:** Győr 2010, Szombathely 2015, Kalocsa 2015-16. Egy forrástípus országos feldolgozásának, kutatásának lehetőségei – középpontban a néprajz és az egyháztörténet
- **Múlt és jelen:** az emlékhelyek mai felmérésével, beutazásával hangsúlyossá válhat a művészettörténet – érdemes vállalni
- **Kontextus:** a helyi környezet kiegészítő adatai is fontosak lehetnek, a sematizmus-háttér Kalocsa esetében sokat segít az adatok értékelésében
- **Mintavétel lehetősége:** a Mária-tisztelet alkalmas a legfontosabb művészettörténeti folyamatok felismeréséhez, modellezéséhez – emellett máig „élő témát” jelent

Meghatározó jezsuita szerep a Mária-tiszteletben

- **Irodalmi tevékenység:** könyvek, folyóiratok, újságcikkek pl. Mária-kert, Szűz Mária Virágos Kertje 1885-1925 Kalocsa, 1926-1937 Bp. szerk. Tóth Mike és Zsíros Ferenc SJ (53 évf.)
- **Mária-kongregációk:** 1870-től, különböző korosztályoknak, Szent József, Szent Szaniszló, Szent Alajos „zászlói” alatt, több korosztályt megmozgatva, újszerű keretekkel, önképzőkör-jelleggel, Kongregációs Ertesítőkkal 1895-től, Komárik István SJ szerkesztésében, a bp-i Mária-Kongregáció lap kiadásáig (1907-ig), példáját országszerte követték (előzmény: Rosty Kálmán füzetei 1875-1888)
- **Események:** Mária-akadémiák, zarándoklatok (Andocs, stb.), díszes ünnepek (átalakított főoltár, virágok sokasága)
- **Papnevelés:** jezsuita diákok nagy aránya a kispapok között, küsszeminárium nevelői (hivatás-előkészítés)
- **Ösztönző, kezdeményező szerep:** iskolanővéreknél, egyéb helyeken országszerte

Jezsuita vallási nevelés, Mária- kongregációs célok

- Nem pusztán ájtatosságra való gyülekezés... (Szekularizált elit gyermekei!)
- Elsődleges a kötelesség/munka lelkiismeretes teljesítése (ki-ki képessége szerint)
- Szociális- és társadalmi érzékenység, rátermettség fejlesztése különféle szakosztályokban
- Társadalmi bajok szakavatott és gyökeres orvoslása, közösségi tudat, összetartozás érzésének fejlesztése, felebarát anyagi, szellemi és erkölcsi támogatása
- Liturgia méltóságteljes, ünnepélyes, közösségi gyakorlása
- Katolikus „szellemi arisztokrácia” nevelése, apostoli lelkülettel

Kalocsa. A Stefaneum északkeletről

Mária- kongregációk: tagság, szakosztályok

- Korosztályos elkülönülés, kisebb- (Szent Szaniszló) és nagyobb kongregáció (Szent József), később növendékpapok is (Gonzaga Szent Alajos pártfogása alatt).
- Kisebb kongregáció 30-40 tagú, nagyobb 70-80, jelöltek kb. 30-an, összesen 100-120 tag, az iskola létszámának 20-25%-a, viszont az idősebb korosztálynál ez az arány akár 40-50%-os is lehetett. A csatlakozás önkéntes, úgy tűnik, belenőttek...
- Külön irodalmi- és retorikai osztály, Rosty Kálmán irányításával, itt születnek meg a kongregációs füzetek, majd értesítők
- Szakosztályok: munkás, sajtó, beteglátogató, rabokat gondozó, szociális (város szegényeit látogatták), hitbuzgalmi, missziós

Kalocsa. A Stefaneum északkeletről

Mária- kongregációk: kapcsolatok, tevékenység

- Kalocsán külső, városi kongregációs csoportok is indulnak (urak, hölgyek, iparosok stb.)
- Budapesten részvétel az egyetemi Mária-kongregáció rendezvényein
- Római, nemzetközi kapcsolat a főkongregációval
- Évenként 35-40 (azaz heti egy) rendes ülés, ezen kívül közönségnek szánt, ünnepélyes ülések-előadások is
- Egyházi ünnepeken, körmeneteken külön zászlók alatt, időnként fogadalmaikat megújítva
- Választott tisztviselők, titkár, tanácsosok, pénztáros, beteglátogató, könyvtáros (külön könyvtárunk volt), jezsuiták lelkipásztori felügyeletével

Kalocsa. A Stefanium északkeletről

Mária- kongregációk: országos hatás?

- Nagyfalusy Lajos SJ 1939-ben „*Kalocsa az újabb kori magyar hitélet gyűjtőfáklyája*” címmel írt az intézmény szerepéről a katolikus megújulásban
- Három fő tényezőt emelt ki: a lelkipátermozgalmát, mellyel útnak indultak a kalocsai páterek, a Jézus Szíve-kultuszt, melynek fő mozgatója Tóth Mike volt, s a Mária-kongregációkat, melyek szerepe a katolikus értelmiség kinevelésében óriási
- „*Mindezzel nem másoktól akarjuk elvitatni az érdemeiket, csak rá akartunk mutatni, hogy hazánk katolikus hitéletének és vallásos mozgalmainak gyökerei, forrásai nagyrészt Kalocsára és pedig annak Kollégiumára vezetnek vissza.*” – állapítja meg Nagyfalusy.

Mária-enciklopédia

A kalocsai egyházmegye

Mária-kultusszal

kapcsolatos

egyházművészeti emlékei

A hajósi kegyzsobor

15. század vége

**Michael Erhart
(1440 körül-1522)**

vagy

**Hans Multscher
(1400 körül-1467)**

„Azután egy hatalmas jelkép tűnt föl az égen: egy asszony, aki a napba volt öltöztetve, lába alatt a hold, a fején pedig koszorú tizenkét csillagból.”

/Jelenések Könyve, 12, 1./

Bajai Paduai Szent Antal templom
egykori mellékoltárképe

Előképe a bécsi Stephansdomban

Stettner Sebestyén (1699-1758)

Szűz Anya átnyújtja a
skapulárét Stock Szent
Simonnak

Hanisch Mátyás (1754 körül-1806)

Szűz Anya a pestis ellen
védő szentekkel: Szent
Rókussal, Szent
Sebestyénnel és Palermói
Szent Rozával

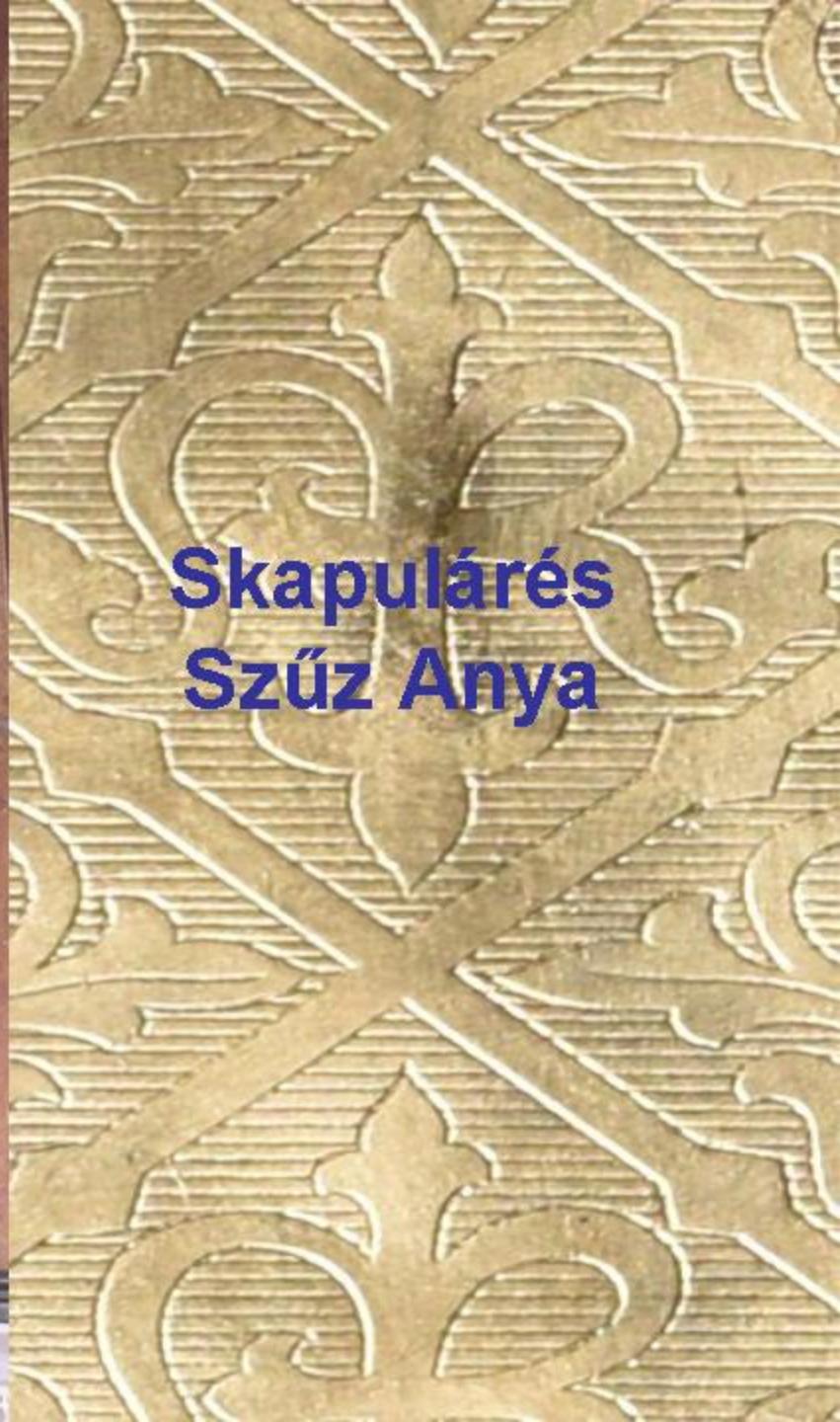

Segítő Szűz Anya

**Skapulárés
Szűz Anya**

**Schwartz József
(?-1823)**

**Szent István
koronafelajánlása**

**Tordy Antal
(1795-?)**

**Szűz Mária
mennyebevétele**

Joseph Kessler (1825-1887)

Jakobey Károly (1826-1891)
vaskúti oltárképei

**Franz Tavella
(1844-1931)
„tiroli szobra” a
Tomba
közelében lévő
Szent Anna
kápolnában**

**Szent Anna
tanítja a
gyermek Máriát**

**A müncheni
Mayerische
Kunstanstalt „Jézus
születése” szobra**

Bajai Szent Péter és Pál templom

Bajai Páduai Szent Antal templom

Vaskúti
Szentháromság
templom

Rémi
Szentolvasó
Királynéja
templom

Kontuly Béla (1904-1983)

Szűz Mária hét öröme freskója a bajai ferences templomban

Kalocsai ékszerdoboz: a Szent István (Jezsuita) templom

- Kalocsa, mint érseki székváros kiemelkedő jelentőségű egyházművészeti emlékeket őriz: főszékesegyházban, az érseki rezidencián és két szerzetesi templomában

Kunszt József kalocsai érsek (1851-866)

- Két tanítórendet hív Kalocsára Kunszt érsek: a jezsuitákat és az iskolanővérek társulatát.

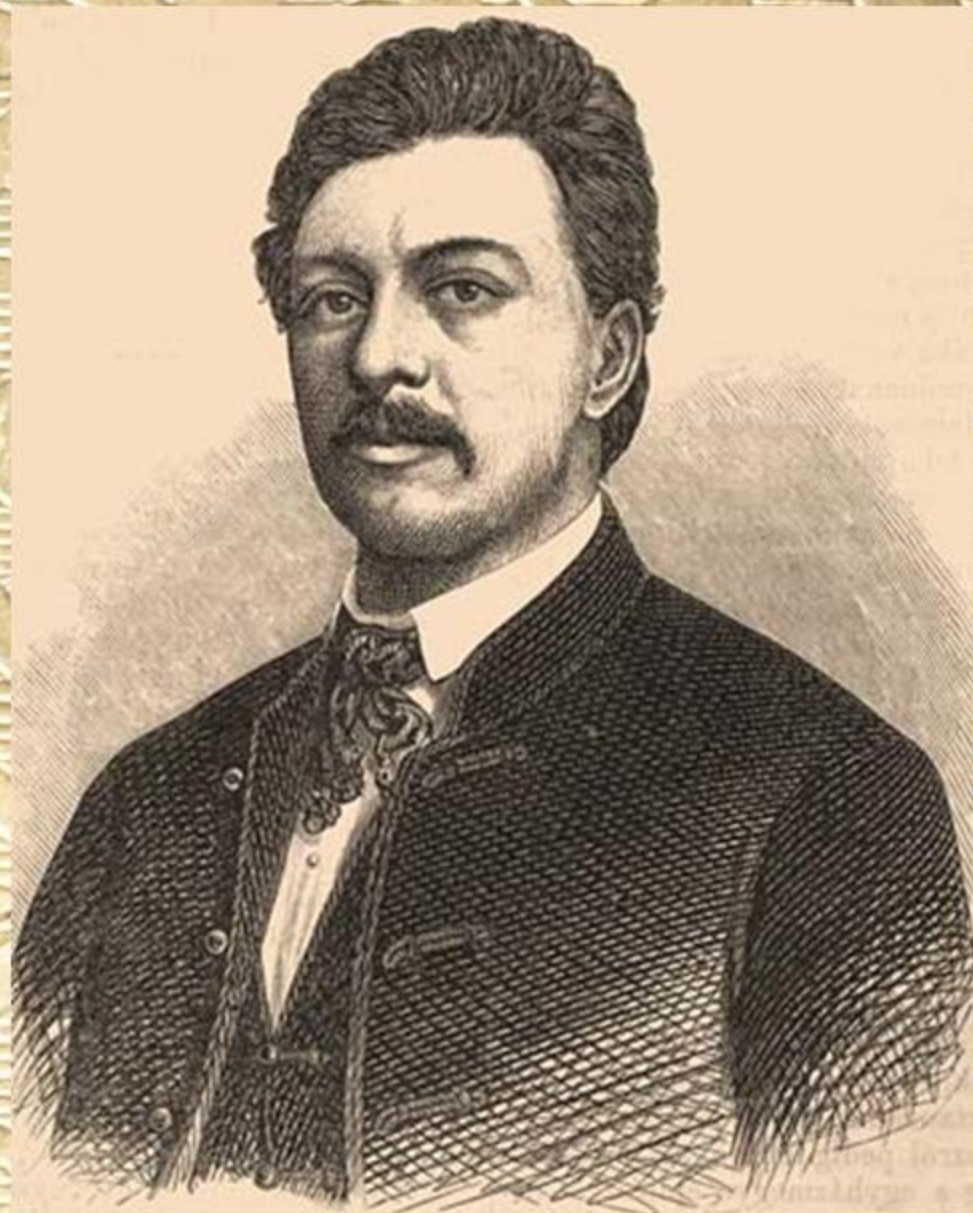
A tervező személye
kérdéses

Karl Roesner vagy Zofahl
Gusztáv ?

"A gymnasialis épület a templommal s udvarterével együtt 1342 négyszeg ölet foglal el, s a volt egyemeletes gymnasialis épület igen csekély részeinek fölhasználásával lön építve, a templom egészen újból emeltetvén. Tervét készíté s a kivitelt is vezényelte Zofahl Gusztáv pesti születésű építész, ki ezzel magának szép nevet érdemelt ki s fiatal korát tekintve, jövője iránt örvendetes reményre jogosít."

Nasárnapi Újság, 1861./

Lippert József (1826-1902)

- 19. századi, neves művész nevéhez kötődik a jezsuita templom belső berendezésének, liturgikus tárgyainak tervezése: Lippert József (1826-1902) építészhez

Lippert József életútja főbb állomásai

- Tanulmányok: Hamburgban és Bécsben tanult, majd Itáliában és Franciaországban és a skandináv országokban tett tanulmányutat.
- 1850-ben került kapcsolatba Ipolyi Arnolddal, akivel együtt dolgozott Pozsony vármegye műemlékeinek felmérésében.
- 1856-ban ismerkedett meg Simor János kanonokkal Bécsben. Győri püspöki kinevezése után vitte magával Győrbe, majd később Esztergomba, aki mint főépítészeként és egyházművészeti tanácsadójaként foglalkoztatta.

Lippert József műemlékvédelmi munkái

- Részt vett a bécsi Stephansdom és az olmützi dóm restaurálásában
- Az esztergomi bazilika előcsarnoka, a Szent István-kápolna,
- Az esztergomi prímási palota,
- A drégelyi Szondy- kápolna.
- A győri püspöki vár Dóczy-kápolnájának és a székesegyház ún. Héderváry-kápolnájának restaurálása (1861)
- a soproni régi gót dóm stílszerű helyreállítása
- Pozsonyi dóm helyreállítása

- "Művészünknek tevékenysége azonban, valamint általában a mai műépítészeté, nem csak egyszerűen a szorosán vett építészetre szorítkozik. A történeti építészeti műízléseknek újabb felvirágzása körébe vonja ismét, mint hajdanta virágzása korában, a művészet, sőt a kézmű minden nemeit; mely szerint az építészeti tökéletes műnek, minden részleteiben oly teljes műegészét kell képeznie, melyet a műízlés követel. Úgy, hogy kezdve például a talajtól, az ajtókilincstől és vasalástól, egész a toronycsúcsig; a csengettyűtől egész a kehelyig minden részletnek a képeknek csak úgy, mint a szobroknak, és a bútoroknak, mint a szöveteknek, a felvett műtörténeti formában összehangzó s egyöntetű ízlésben kell idomítva lenni. ... - A sok híradás Lippert bécsi műteremét pedig annyira keresetté tévék, hogy ily eszközeit már többször kiállítania kellett, midőn műértők, főpapok és egyháziak azokat egy iránt látogatták.,,

Vasárnapi Újság, 1860. december 30./

•Foglalkozott belső kiképzések, berendezési tárgyak és kegyesek tervezésével is.

"Ezen mű egy fényes, és drága kereszt : úgy nevezett k á p t a l a n i k e r e s z t , melly ünnepélyes érseki egyházi meneteknél való elővitelre van szánva; még pedig a nagyobb szerű egyházi alapítványairól dicséretesen ismeretes nmélt. k a l o c s a i érsek számára; ki azt L i p p e r t József építész művész, a r a d i hazánk fia bécsi műteremében készítette. Alakja a XV-ik századi, virágzó, ékes goth egyházi ízlésben készült. Anyaga tiszta ezüst, mintegy 23 márka sullyal, és körül-belül 2000 ezüst forint értékű. Az illy drága anyaghoz, méltó művezete is.,,

Religio, 1859. november 5.

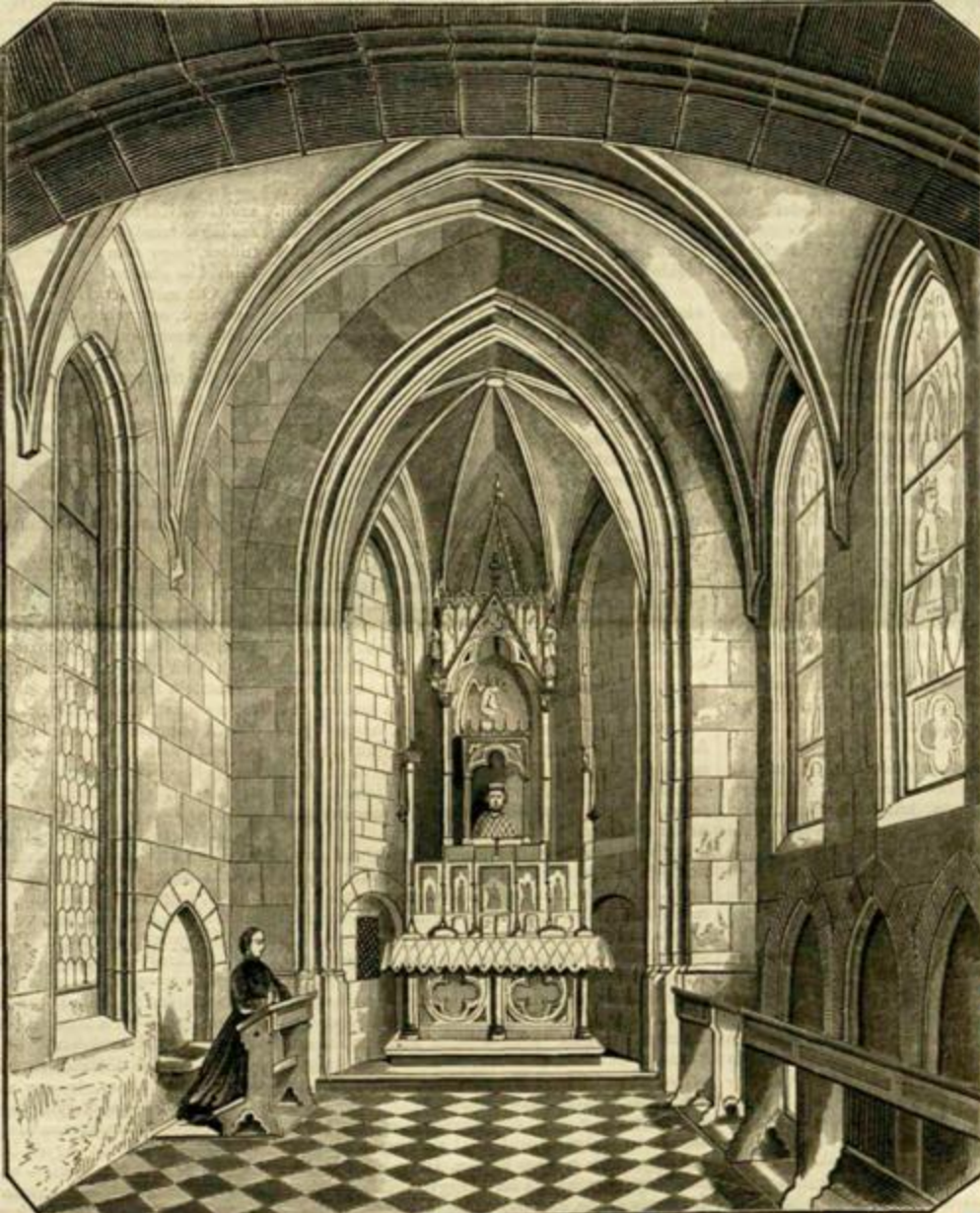

DUNA

A győri Püspökvár Dóczy-
kápolnája a Lippert József-féle
restaurálás (1858) után

A győri Héderváry-
kápolna Lippert József
tervezte
oltárarchitektúrája (1861)
és előképe: a párizsi
Saint-Chapelle

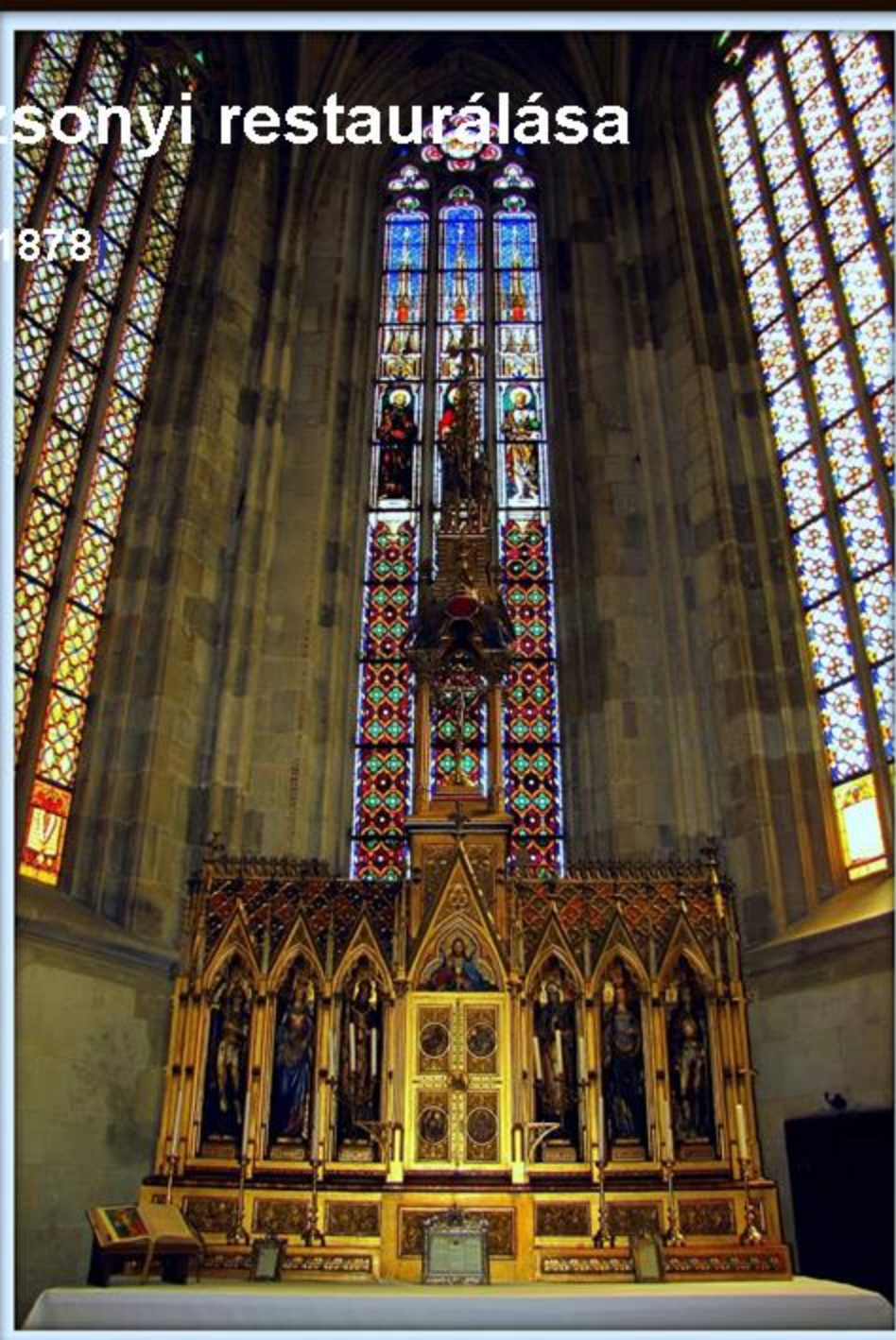

A Héderváry-kápolna az 1969-1972 közötti felújítás után

Lippert József pozsonyi restaurálása

(1863-1878)

- „Az olyan műveknek, amelyeknek elkészítése másoknak vesztét okozta, különösen nehéz megállniuk a történelem sokszor emlegetett ítékezése előtt. Nem elég, hogy önmagukért kell helytállniuk, kvalitásaiknak mintegy arányos kárpótlást is kell adniuk azért, amit értük feláldoztak. Ebben rejlik minden renováció, változtatás felelősége... Ha a valaha, valamely szempontból lelkesen helyeselt változtatás eredménye könnyebbnek találtatik a létesítésekor lerombolt műnél, jaj neki és alkotója emlékének: még a legjobb sorsa a feledés. Ilyen hallgatás övezi a pozsonyi dóm 19. századi főoltárát, Lippert Józsefnek a maga nemében nem érdektelen, tisztességes, ha nem is zseniális munkáját.”

/Marosi Ernő: Lippert József pozsonyi főoltára/

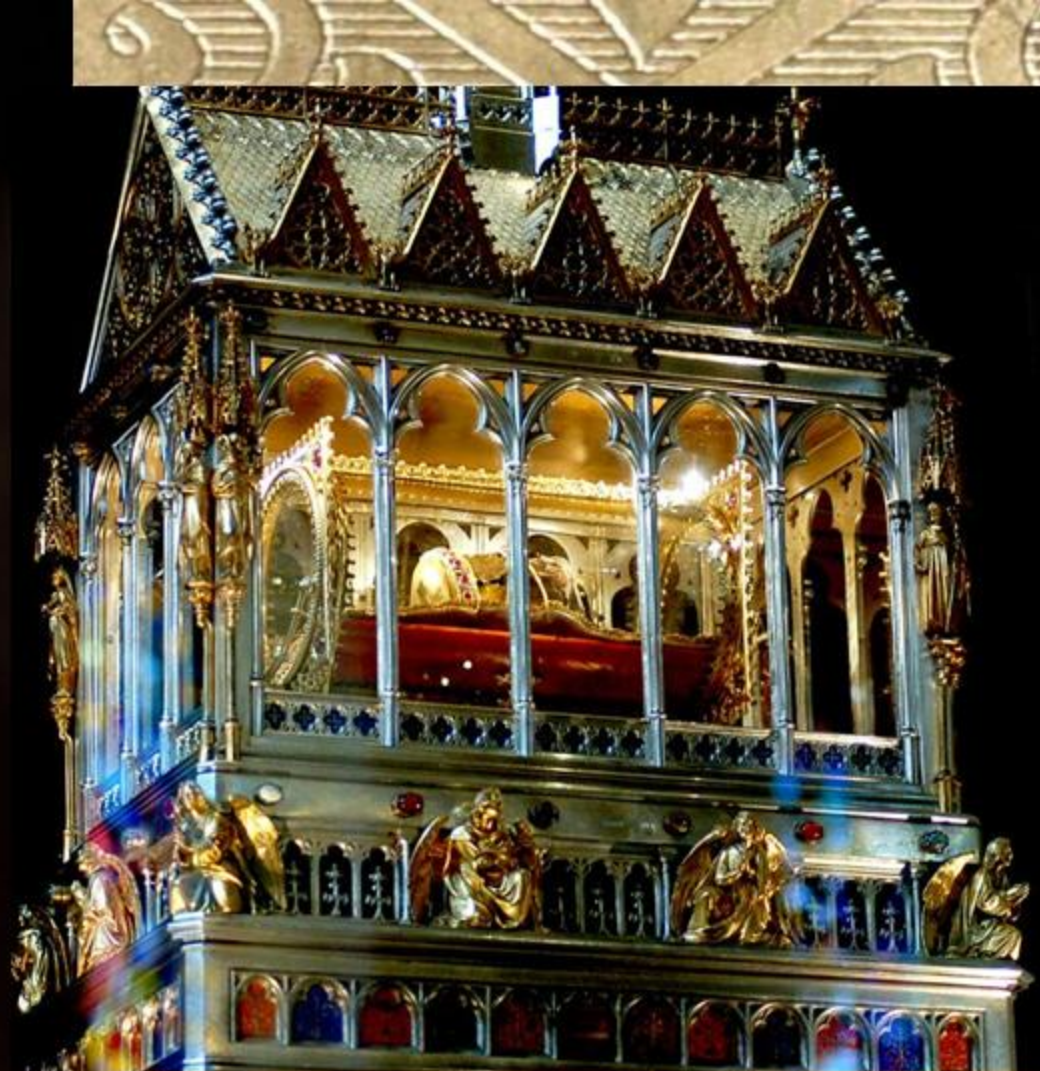
A pozsonyi dóm
Lippert József
tervezte stalluma

Az esztergomi vár Szent István-kápolnája a Lippert-féle restaurálás (1874) után

Szent Jobb ereklyetartója

Lippert József, 1862

z és tervezője: Lippert
József is, az ottani érsek
nagyobb szerű egyházi
éptkezéseibe kezd befolyjni;
és reméljük, hogy a
monumentalis műépítészeti
iránynak hazánkban
terjedtével művésznknek
máshol is mind tágabb
hatáskör fog nyilni, mit honi
művészetünk érdekében nem
lehet nem ohajtanunk."

Vasárnapi Újság, 1860. december 30.

Lippert József tervező, Seilz Miklós
szobrász és Kamer Ignác
asztalosmester

Frans Dobycshof's kuy. 1860.

A Jezsuita
templom Lippert
József tervezte
liturgikus tárgyai

EZEN FŐLTÁR
SZINEZÉSE ÉS MEGARANYOZÁSA
FŐMAGASSÁGÚ DR. HAYNALD LAJOS BIBORNOK-ÉRSEK ÚR
BŐKEZÜSÉGÉNEK ÉRDEME.
1889.

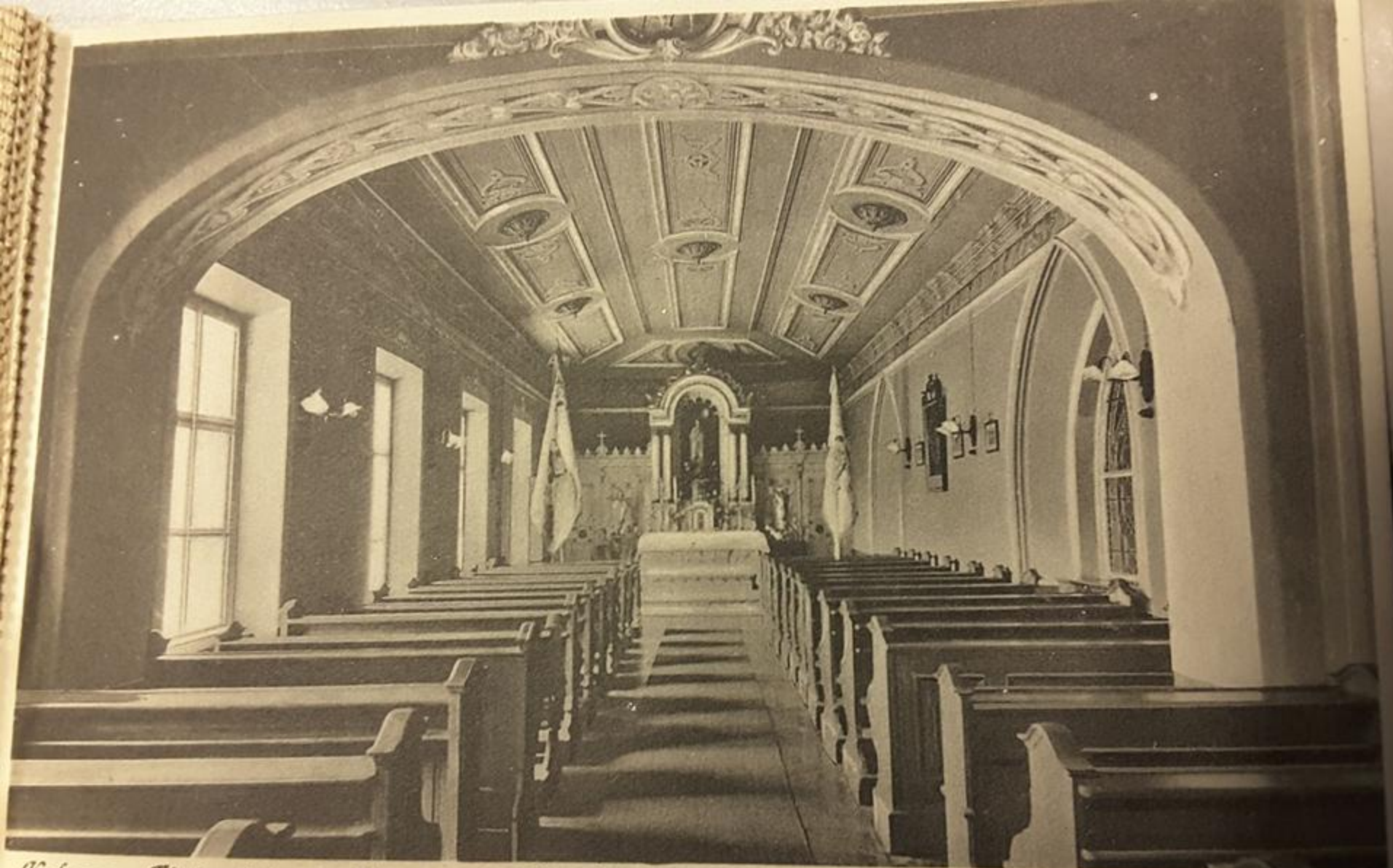

" Haynald Lajos bíbornok-érsek nyolc festett ablak-üveget rendelt meg a Kratzmann-féle üvegfestészei műteremben. E festett üvegek közül a legnagyobb és legdíszesebb már elkészült. A rajta lévő festmény Szent István megkeresztelését ábrázolja."

Fővárosi Lapok, 1891.

A templom díszítőfestése 1895-1896-ban készült

Kalocsa. Főgimnáziumi Kongregáció Kápolna

Jezsuita Levéltár anyagából

A kongregációs kápolna
berendezését 1871-ben
Friedrich Ferenc jezsuita
készítette

Köszönöm a figyelmet!